

Babai, Ali Ekber — ۱۳۳۲، علی اکبر، بابایی،

سرشناسه:

مکاتب تفسیری . ترکی

عنوان قراردادی:

Tefsir Ekolleri I. CİLT/ Ali Ekber BABAİ: ÇeviriKenan Çamurcu.

عنوان و نام پدیدآور:

Qum: Al-Mustafa International Translation and Publication Center

مشخصات نشر:

1393 =2014

مشخصات ظاهری:

ج ۱.

فروست اصلی:

مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی پ/۹۱/۱۶۷/۱۳۹۳

فروست فرعی:

نمایندگی ترکیه ۱۱

شابک:

۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۹۲۲-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت:

ترکی استانبولی.

موضوع:

تفسیر - فن

موضوع:

مفسران - نقد و تفسیر

شناسه افزوده:

چامورجو، کنان، مترجم

شناسه افزوده:

Çamurcu, Kenan

رده بندی کنگره:

BP ۹۱/۲م۷۰۴۵۱ ۱۳۹۳

رده بندی دیویی:

۲۹۷/۱۷۱

شماره کتابشناسی ملی:

۳۶۰۴۸۶۹

TEFSİR EKOLLERİ 1. CİLT

Ali Ekber BABAÎ

Çeviri
Kenan Çamurcu

Uluslararası El-Mustafa (s.a.a)
Tercüme Ve Yayın Merkezi

TEFSİR EKOLLERİ 1. CİLT

Yazar: Ali Ekber BABAÎ

Çeviri: Kenan Çamurcu

Baskı tarihi: 2014

Yayın: Uluslararası El-Mustafa (s.a.a) Tercüme Ve Yayın Merkezi

Baskı: Narencistan - Tehran

Tiraj: 300

ISBN: 978-964-195-922-9

مکاتب تفسیری ۱

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
تیراژ: ۳۰۰
زبان: ترکی استانبولی
چاپ: نارنجستان
قیمت: ۱۹۵۰۰۰ ریال

نویسنده: علی اکبر بابایی
مترجم: کنعان چامورچو
چاپ اول: ۲۰۱۴م / ۱۳۹۳ش / ۴۳۵ق

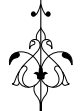
© Kıtabın bütün hakları yayıncıya aittir.

- IRAN, Tehran, İnkılab Cad. Vesali Şirazi ve Kudüs caddesi arasında, Osku sok. No: 1003.
Tel: +98 21 66978920
- IRAN, Qom, Şehitler Meydanı Hüccetiye Cad. Uluslararası El-Mustafa (s.a.a) Tercüme Ve Yayın Merkezi.
Tel: +98 25 37839305-9
- IRAN, Qom, Muhammed Emin Bulvanı Salarya yol ayrımı Uluslararası El-Mustafa (s.a.a) Satış Ve Basın Bürosu. Tel: +98 25 32133106 fax: +98 325 2133146

www.pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

Bu eserin hazırlanmasında katkıda bulunanlardan teşekkür ederiz.

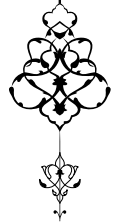
İçindekiler

› Başlarken.....	11
› Mukaddime.....	21
A) Kavramların Semantiği	21
B) Müfessirlerin Tasnifi	28
C) Tefsirlerin Tasnifi	31

BİRİNCİ KISIM

İlk Müfessirler

› Birinci Bölüm: Kur'an'ın Bütün Manalarına Vakıf Müfessirler	37
Allah Rasülü (s.a.a)	37
Rasulullah'ın (s.a.a) Kur'an'ın Bütün Maarifine Vakıf Olması	39
<i>Sened Açısından</i>	40
<i>Delalet Açısından</i>	41
Allah'a Özgü Tefsir!.....	43
<i>Rasulullah (s.a.a) ve Kur'an'ın Hepsinin Tefsiri</i>	45
<i>Kur'an'ın Tüm Manalarının Bildirilmesi</i>	49
<i>Kur'an'ın Tüm Anlamlarını Hz. Peygamber'den Almak</i>	51
<i>Allah'ın Peygamber'inden (s.a.a) Geriye Kalmış Tefsir</i>	56
Sonuç.....	57
Hz. Ali (a.s)	58
<i>İmam Ali (a.s) ve Tüm Kur'an'ın Tefsiri</i>	66
<i>Hz. Ali'nin (a.s) Mushafı</i>	70

Hz. Ali'den (a.s) Geriye Kalmış Tefsir.....	75
Kur'an'ın Bütün Manalarına Vakıf Diğer Müfessirler	75
Kur'an'ın Bütün Manalarına Vakıf Olak Ehl-i Beyt	79
Kur'an'ın Kâmil İlminin Peygamber'e ve Masum İmamlara Özel Olması	85
Masum İmamlar ve Kur'an'ın Tüm Manalarının Tefsiri	88
Sonuç.....	91
Masum İmamlara Ait Tefsir Kitapları.....	92
İmam Hasan Askeri'ye Ait Tefsir	92
İmam Hadi'nin İmlasıyla 120 Ciltlik Tefsir	113
Kitabu'l-Bakır (a.s)	115
Kur'an'ın Bütün Manalarına Vakıf Müfessirlerin Tefsir Ekolü	117
Kelimelerin Örfteki Anımlarına Göre Manayı Anlamak.....	117
Söze Özgü Edebiyat Kalıbında Manayı Anlamak.....	118
Siyaka Bakarak Manayı Anlamak	120
Sözün Sadır Olduğu Atmosfere Bakarak Manayı Anlamak	121
Akli Malumata Dayanarak Manayı Anlamak	123
Sözü Söyleyenin Özelliklerine Göre Manayı Anlamak	125
Muhatabın Özelliklerine Bakarak Manayı Anlamak.....	126
Sözün Mevzusunun Özelliklerine Bakarak Manayı Anlamak.....	128
Söyleyenin Diğer Sözlerine Bakarak Manayı Anlamak.....	131
Sözün Özel Öğretmenlerinden Yardım Almak	137
Reyle Tefsirden Sakındırma.....	144
Bilgi ve Güvene Dayanmak	145
Sonuç.....	147
Eleştiriye Cevap	148
Kelimelerin Örfi Delaletinin Ötesine Geçen Manaların Beyanı	149
› İkinci Bölüm: Sahabi Müfessirler	153
Sahabe Asrı ve Kur'an Tefsiri.....	153
Sahabi Müfessirler	155
1- İbn Abbas.....	158
İbn Abbas'a Ait Tefsir Kitapları	162
İbn Abbas'ın Tefsir Ekolü	172
Sonuç.....	183

İbn Abbas'ın Tefsir Medresesi.....	184
2- İbn Mesud.....	185
İbn Mesud Mushafı	189
İbn Mesud'un Tefsir Medresesi	191
3- Ubeyy b. Ka'b.....	192
Ubeyy'in Mushafı ve "Nüsha-i Kebire"si	196
Ubeyy'e Hadis Uydurma İsnadı.....	197
Sahabe Tefsirinin Değeri.....	199
Tahkik.....	203
› Üçüncü Bölüm: Tâbiin Müfessirler	209
1- Mücahid b. Cebr Mekki.....	210
Mezhebi	211
Eleştiri	214
Güvenilirliği	217
Tefsirdeki Üstadı.....	218
İlmî Seviyesi	219
Tefsir Kitabı.....	220
Mücahid'in Tefsir Ekolü ve Metodu	222
2- Said b. Cübeyr.....	231
Mezhebi	231
Güvenilirliği	233
Tefsirde Üstadı.....	233
İlmi Seviyesi	234
Tefsirdeki Görüşlerinin Özellikleri.....	235
Tefsir Kitabı.....	240
3- Said b. Müseyyeb.....	242
Mezhebi	242
Güvenilirliği	244
Üstadı	246
İlmi Seviyesi	246
4- Ebu Hamza Sumalı.....	247
Mezhebi	248
Güvenilirliği	248
Rivayet Eserleri ve Tefsir Kitabı	250
Tefsir Metodu.....	251

5- Cabir b. Yezid Cu'fi	253
Mezhebi	254
Güvenilirliği	255
Tefsirde Üstadı	257
İlmi Seviyesi	258
Kitabı ve Tefsir Görüşleri	259
6- Hasan Basri	259
Mezhebi	260
Güvenilirliği	263
Tefsirde Üstadı	264
Fazileti ve İlmi Mertebesi	265
Tefsir Kitabı	265
Tefsir Görüşlerinin Özellikleri	266
7- Zeyd b. Eslem Adevi	268
Mezhebi ve Güvenilirliği	269
Tefsirde Üstadı	273
Tefsir Görüşlerinin Özellikleri	274
Ona Ait Tefsir Görüşlerinden İstifade	277
8- İbn Abbas'ın Azatlısı İkrime	278
Mezhebi	278
Güvenilirliği	280
Tefsirde Üstadı	281
İlmi Seviyesi	281
Tefsir Görüşlerinin Özellikleri	282
9- Katade b. Diame	284
Mezhebi	284
Güvenilirliği	286
Tefsirde Üstadı	287
İlmi Seviyesi	288
Tefsir Görüşleri ve Kitabı	288
10- Muhammed b. Ka'b Kurazi	289
Mezhebi	289
Güvenilirliği	290
Üstadı ve İlmi Seviyesi	291
Tefsir Görüşleri ve Kitabı	291

İKİNCİ KISIM
Tefsir Ekolleri ve Tefsirler

› Birinci Bölüm: Mutlak Rivayet Ekolü	295
Mutlak Rivayet Ekolü	295
Mutlak Rivayet Ekolü Taraftarlarının Delilleri	300
<i>Mutlak Rivayet Ekolünden Başkasına Delil Bulunmaması</i>	300
<i>Kur'an'dan Deliller</i>	311
<i>Rivayet Delilleri</i>	323
Sonuç	342
› Mutlak Rivayet Tefsirleri	343
A) Asli Rivayet Tefsirleri	343
B) Tefsir Mecmuaları	344
Ehl-i Sünnet ve Şia'nın Rivayet Tefsirleri Arasındaki Fark	345
Rivayet Tefsirlerin Müşterek Eksiklikleri	345
1. <i>Kapsayıcı Olmaması</i>	345
2. <i>Zayıf ve Güvenilmez Rivayetlerle Karışık Olmaları</i>	346
Zimni Asli Rivayet Tefsirleri	347
<i>Kitabu't-Tefsiri Buhari</i>	347
<i>Diğer Zimni Asli Rivayet Tefsirleri</i>	354
Müstakil Asli Rivayet Tefsirleri	355
<i>Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim</i>	355
<i>Tefsiru Ayyaşi</i>	361
<i>Tefsiru Furat el-Kufi</i>	365
Tefsir Mecmuaları	377
<i>El-Dürrü'l-Mensur Fi't-Tefsir Bi'l-Meşur</i>	377
<i>El-Burhan Fi Tefsiri'l-Kur'an</i>	393
<i>Nuruş-Sakaleyn Tefsiri</i>	411
› Kaynaklar	421

Başlarken

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın inayetiyle her türlü tahriften korunmuş tek semavi kitaptır.¹

Vahyin marifet ve öğretilerine ulaşmak için en güvenilir kaynak olan bu paha biçilmez kitap, insanları en sağlam hayat tarzına yönlendirir.² Allah'ın rızasını kazanmanın peşinde olanları en sâlim yollara ileterek karanlıklardan kurtarmış ve baştan aşağı nuraniyet dünyasına sokmuştur.³

Rasulullah (s.a.a) bereketli ömrünün son yılında ve son günlerde tekrar tekrar Kur'an'a başvurmayı vurgulayarak Kur'an ve Ehl-i Beyt'e sarılmayı İslam ümmetinin inhiraftan ve sapkınlıktan korunmasının tek yolu olarak göstermiş;⁴ kendisi ve onun pâk nesli, bu büyük kitabı, bütün alanlarda, özellikle de fikri, ahlaki ve toplumsal krizlerde hakkı batıldan ayırt etmenin kriteri ve ölçütü kabul etmişlerdi.⁵

¹ Şüphesiz ki zikri biz indirdik ve şüphesiz ki onu kesinlikle koruyacağız. (Hicr 9)

² Hiç şüphesiz bu Kur'an en sağlam yola hidayet eder. (İsra 9)

³ Allah, rızasını arayanı onunla sâlim yollara götürür ve onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (Maide 16)

⁴ "Aranızda iki ağırlık bırakıyorum. Onlara sarılırsanız sapmazsınız. Bunlar Allah'ın kitabı ve itretim Ehl-i Beytimdir." Hür Amuli, Muhammed b. Hasan, *Vesailu's-Şia*, c. 18, s. 19, Hadis 9.

⁵ "Kur'an karşısında görüşlerinizi suçlayın ve arzularınızın ona uymadığını farzedin" Seyyid Râdiy, Muhammed b. Hasan, *Nehcu'l-Belağa*, Feyzulislam'ın tercümesi, s. 567.

Kur'an-ı Mecid'den yararlanmak ve bu ilahi mesajı kılavuz yapmak, onun ayetlerini dakik ve sahih olarak anlamaya bağlıdır. Bu açıdan Kur'an'ın malumatını üç gruba ayırmak mümkündür: Arapçaya aşına olan herkesin anlayabileceği açık ayetler, tefsire ve özel olarak düşünmeye ihtiyaç duyuran ayetler, kâmil bir müfessirin -Peygamber ve Masum İmamlar (a)- izah ve tefsirine muhtaç ayetler. Ayetlerde ve onları anlama, mana ve maksatlarında varolan çeşitlilik nedeniyle İslam bilginleri en eski zamanlardan itibaren Kur'an ayetleri üzerindeki perdeyi kaldırma amacıyla olmuş, "Kur'an tefsiri" adında bir ilim dalı ortaya çıkarmış ve bu hususta binlerce cilt kitap telif etmiştir. Bereketi bol bu gayret, Allah'ın kelamını anlamada çeşitli ekollerin ve metodların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; onların takipçileri de kendi metod ve ekollerinin doğru, ötekilerin ekol ve yöntemlerinin ise yanlış olduğunu ispatlamak için deliller ortaya koymuşlardır.

Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'in değerli müfessirlerinin çabasına kıymet atfetmek ve ondan çokça yararlanmak gerekiyorsa da müfessirlerin değerli gayretini izlemek, onların tefsir metodunun doğruluk ve güvenilirliğini inceleyip tahkik etmek ve bu ilim dalının uzmanlarının geçmişteki hata ve tecrübelerinden ders çıkarmak, Kur'an'ın saf öğretisine sarfedilmiş bu yoğun çabanın ışığında olabildiğince fazla ve detaylı anlayıp sonuçlara varabilmek amacıyla, vahyin maarifine aşık ve susamış her araştırmacı ve müfessir için görevdir.

Bu çerçevede, zikredilen hedefe ulaşmak için dört adım mesabesinde olan aşağıdaki dört inceleme zaruret kazanmaktadır:

- 1) Tefsirin ilke ve kurallarının doğduğu ve bu çerçeveye göre biçimlendiği büyük teorileri taşıyan temelleri incelemek
- 2) Tefsirin doğru metodunun sınırlarını ve aşamalarını belirleyen ilke ve kuralları incelemek
- 3) Kur'an'ı tefsir etmenin niteliği alanında âlimler tarafından ortaya atılmış ve mecburen takip edilmiş tefsirin muhtelif metodlarını açıklayan tefsir ekollerini incelemek

4) Tefsir ekollerinin her birinin ilkelerine göre telif edilmiş en önemli kaynakları ve kitapları incelemek

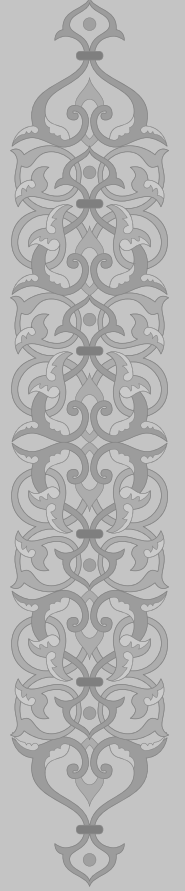
Gerçi mantıksal sıralamanın gereği, enstitünün Kur'an ilimleri bölümündeki araştırmaların ilk halkasının, birince eksene, yani tefsirin temellerine odaklanması idiysen de bu inceleme birtakım sebeplerle ertelendi ve "tefsirin metodolojisi" kitabında ondan zaruret miktarınca bahsedildi. Bu önemli konunun başka bir araştırmada ele alınacağı umuyoruz.

İkinci eksen, yani tefsirin doğru yönteminin ilke ve kuralları -tefsirin ekolleri ve kaynaklarını incelemenin kriteri ve başlangıcı da sayılabilir- bölümün ilk eserinde "Kur'an tefsirinin metodolojisi" başlığıyla ilim camiasına takdim edilmişti.

Nihayet son iki eksen, yani tefsirin ekolleri ve kaynaklarının incelenmesi, elinizdeki çalışmanın araştırmaya koyulduğu önemli konudur.

Her inceleme ve eleştiri, onu esas alarak gerçekleşeceği bir ölçüde muhtaç olduğundan çeşitli tefsir ekollerini ve metodlarını incelemeyi amaçlayan elinizdeki araştırma da delillendirilmiş ve güvenilir bir çerçeveye, usüle ve kriterlere dayanmalıdır. Bu maksatla, Kur'an ilimleri bölümünün Kur'an araştırmaları külliyyatının birinci cildi "Kur'an tefsirinin metodolojisi" başlığıyla tefsirin sahih yönteminin ilke ve kurallarını ispatlama ve açıklamaya tahsis edilmiştir. Böylelikle ayetlerin tefsirinde doğru yöntemi müfessirlerin kullanımına sunmaya ilaveten, tefsirin metodları, ekolleri ve kaynaklarını değerlendirmek için bir temel ve kriter de göstermiş olacaktır. Şimdi o ilke ve ölçütleri gözönünde bulundurarak tefsirin muhtelif ekollerini incelemeye ve tenkide başlayabiliriz.

Bu tür bir inceleme ilk kez yapılmıyorsa bile daha önce gösterilen çabalar bu araştırmanın hedeflerini nitel ve nicel bakımdan anlamsızlaştıramamaktadır.. Öyle ki değerli okuyucular kitabı incelediklerinde göreceklerdir ki, bu araştırmada mevcut bulunan kapsayıcılık ve ileri düzeyin önceki kaynakların hiçbirinde bulunamayacak olması bir yana, kitabın kendine özgü yöntemi ve birçok

alandaki konuların ele alınış şekli ile muhtevası, daha önceki araştırmalardan dikkat çekici biçimde farklıdır.

Bu noktada, daha önce gerçekleştirilmiş çalışmalar ve onların nitel-nicel özellikleri ile elinizdeki eserin kısa bir karşılaştırmasını yapalım. Genel hatlarıyla bu çalışma, aşağıda gösterilen üç konuyu araştırıp incelemeye odaklanmıştır:

1. İlk müfessirlerin tanıtılması
2. Tefsir ekollerinin incelenmesi ve tanıtılması
3. Tefsir ekollerinin en önemli tefsirlerinden bazılarının incelenmesi ve tanıtılması

Birinci alanda Suyuti *İtikan*'da “Tabakatu'l-Müfessirin”⁶ başlığı altında, Davudi *Tabakatu'l-Müfessirin*'de⁷, Allame Tabatabai *Kur'an der İslam*'da⁸, Zerkani *Menahil*'de⁹ müfessir sahabe ve tabiinin tamamını özet olarak tanıtmışlar, bazı yerlerde ise onların hayat hikayelerine yer vermişlerdir. Muhammed Hüseyin Zehebi *el-Tefsir ve'l-Müfessirin*'da, Muhammed Hadi Marifet *el-Tefsir ve'l-Müfessirin fi Sevbihî'l-Kaşib* ve Akiki Behşayişî *Tabakat-i Müfessiran-i Şia*'da sahabe ve tabiin müfessirleri tanıtırken daha fazla açıklamada bulunmuştur.¹⁰

⁶ Bkz: Suyuti, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtikan fi Ulumi'l-Kur'an*, c. 2, s. 1227-1234.

⁷ Bkz: Davudi, Muhammed b. Ali, *Tabakatu'l-Müfessirin*, c. 1, s. 123, numara 117 (Ebu Hamza Sumali Sabit b. Dinar, s. 147, numara 144 (Hasan Basri), s. 176, numara 175 (Zeyd b. Eslem), s. 181, numara 181 (Said b. Cübeyr), s. 232, numara 224 (Abdullah b. Abbas), s. 380, numara 331 (İkrime), c. 2, s. 43, numara 415 (Katade), s. 305, numara 617 (Mücahid).

⁸ Bkz: Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *Kur'an der İslam*, s. 51-53.

⁹ Bkz: Zerkani, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, c. 2, s. 14-22.

¹⁰ Bkz: Zehebi, Muhammed Hüseyin, *el-Tefsir ve'l-Müfessirin*, c. 1, s. 32-125; Marifet, Muhammed Hadi, *el-Tefsir ve'l-Müfessirin fi Sevbihî'l-Kuşeyb*, c. 1, s. 173-468; Akiki, Behşayişî, *Tabakat-i Müfessiran-i Şia*, c. 1, s. 232-240; ilk müfessirlerle ilgili tabakatlar (Peygamber, onun Ehl-i Beyti, sahabe ve tabiin) hakkında bilgi içeren diğer kitaplar hakkında malumat sahibi olmak için bkz: Merkezü's-Sakafeti ve'l-Mearifi'l-Kur'aniyye, *Ulumu'l-Kur'an inde'l-Müfessirin*, c. 3, s. 423-483 (Tabakatu'l-Müfessirin).

Elinizdeki çalışma, ilk müfessirleri tanıtmada yeni bir kategorilendirmeye gitmiştir ve muhteva bakımından da nispeten bir yenilik getirmiştir. Bu kitapta Kur'an-ı Kerim'in müfessirleri, "Kur'an'ın tüm anlamlarına vakıf" ve "Kur'an'ın bazı manalarına vakıf" olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. İslam'ın aziz Peygamberi (s.a.a) ve Masum İmamlar (aleyhimusselam), mütevatir ve muteber rivayetlere istinaden birinci grupta yer almaktadırlar. Bu çerçevede onların Kur'an'ın bütün ayetlerini tefsir edip etmedikleri, yaptıkları tefsirin ne kadarının elimizde olduğu, onlara ait tefsir ekolünün hangisi olduğu, onlardan geriye tedvin edilmiş bir tefsir kitabı kalıp kalmadığı, onlardan nakledilen tüm tefsir rivayetlerinin güvenilir olup olmadığı gibi meseleler ele alınıp incelenmiştir. Her ne kadar zikredilen konuların bir kısmı eski kaynaklarda bulunabiliyorsa da ve hatta eski kitapların kimisinde geçen tabii müfessirlerin pek çoğunun hayat hikayesi -kitabın hacmini arttırmamak için- gözardı edilmişse de bu hususta iki nokta, üzerinde durulmayı hak etmektedir: Birincisi, zikredilen kaynakların birçoğu İmam Ali'yi (a.s) İbn Abbas, İbn Mesud ve Ubeyy b. Ka'b'la aynı hizaya yerleştirmiş¹¹ ve okuyucuda, Hz. Ali'nin (a) de sadece müfessir sahabelerden biri olduğu izlenimi bırakılmıştır. Oysa Şii ve Sünni kaynaklarda nakledilen rivayetlere bakıldığında Hz. Ali'nin diğer bireylerle kıyaslanmasının kabil olmadığı görülecektir. Hz. Ali Kur'an'ın bütün anlamlarına, öğretilerine, zâhir ve bâtınına en küçük bir hataya düşmeksizin vakıftı.¹² Diğer fertler ise Kur'an'ın yalnızca bir kısım manalarından, üstelik de hata ihtimali bulunarak haberdardı.¹³ İkincisi, Mücahid, İkrime, Katade ve Hasan Basri gibi isimler Kur'an müfessiri olarak zikredilmekte, fakat İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Seccad, İmam Bakır, İmam Sadık (a.s) gibi büyükler, sakaleyn hadisi ve başka delillere göre Kur'an'ın bütün manalarına ve öğretilerine vakıf olmalarına, Kur'an'ı tefsir ve izah

¹¹ Bkz: Zehebi, Muhammed Hüseyin, a.g.e., s. 65-92; Suyuti, Celeleddin, *el-İtkan*, c. 2, s. 1227-1234; Davudi, Muhammed b. Ali, *Tabakatu'l-Müfessirin*, c. 1, s. 123; Zerkani, Muhammed Abdulazim, a.g.e., c. 2, s. 14-22; bir grup yazar, *Ulumu'l-Kur'an inde'l-Müfessirin*, c. 3, s. 423-483.

¹² Bkz: Bu kitap (Tefsir Ekolleri, c. 1), s. 44-50.

¹³ A.g.e., s. 67, 69, 131.

etmek onların şanından sayılmasına ve onlardan geriye çok değerli tefsir mevzuları kalmış bulunmasına¹⁴ rağmen onlara dair herhangi bir değiniye rastlanmamaktadır. Mufessir sahabe ve tabiini tanıtmada kapsayıcılık¹⁵, konuları birbirinden ayırma, ayrıntılı tahkik ve bazı görüşleri tenkit de bu kitabın özellikleri arasındadır.

Tefsir ekolleri hakkında Cafer Subhani, *el-İman ve'l-Küfr* kitabında *el-Menahicu't-Tefsiriyye* başlıklı bir risaleye yer vermiştir. Bu risalede tefsiri “akıl yardımıyla tefsir” ve “nakil yardımıyla” tefsir olmak üzere iki metoda ayırmıştır. Bu iki metoddan her biri için de birçok tefsir şekli zikretmiştir.¹⁶

Emid Zincani de *Mebani ve Reveşha-yi Tefsir-i Kur'an* kitabında tefsirin temelleri ve yöntemlerini aşağıdaki başlıklar altında tartışmış ve incelemiştir: “Nakli veya rivayetle tefsirin temel ve yöntemi”, “reyle tefsirin temel ve yöntemi”, “içtihad veya akılla tefsirin temel ve yöntemi”, “işarî tefsirin temel ve yöntemi”, “sembolik tefsirin temel ve yöntemi”, “Kur'an'ı Kur'an'la tefsirin temel ve yöntemi”, “Kitap, sünnet (itret), akıl ve icma esasına göre bütüncül tefsirin temel ve yöntemi”.¹⁷

Zehebi, tefsiri “rivayet tefsiri (nakledilmiş)” ve “reyle tefsir” olarak ikiye ayırmış, “reyle tefsir”i de caiz ve kötülenmiş olarak iki kısma bölmüş; *Fahru Razi Tefsiri*, *Beydavi Tefsiri* ve *Ruhul-Meani* gibi Eşari mezhebinden tefsir kitaplarını “caiz olan reyle tefsir” kısmından saymış, buna karşılık Mutezile, Şia, Bâtıniye, Bâbiye, Behâiye, Zeydiye ve Harici mezheplerinin tefsir kitaplarını ise “kötülenmiş reyle tefsir” kısmından kabul etmiştir.¹⁸

Muhammed Hadi Marifet de tefsiri “rivayet tefsiri” ve “içti-hadi tefsir” şeklinde iki menhec şeklinde taksim etmiş; Kur'an'ı

¹⁴ A.g.e., s. 58-72.

¹⁵ Bu kitapta onlara ait doğum, vefat, güvenilirlik, ilmi seviye, hocalık, tefsir kitabı, tefsir ekolu veya tefsir görüşleri gibi bilgilerden sözedilmiştir. Fakat diğer kaynaklar bütün bu konuları kapsamamaktadır.

¹⁶ Bkz: Subhani, Cafer, *el-İman ve'l-Küfr fi Kitabi ve's-Sünne*, s. 190-224.

¹⁷ Emid Zincani, Abbas Ali, *Mebani ve Reveşha-yi Tefsir-i Kur'an*, s. 216; bu temellerden bahsederken Kur'an'ın hermenötik tefsiri ve şuhudi tefsirden de sözettiğini zikretmek yerinde olacaktır. (Bkz: a.g.e., s. 269-312, 327 ve 328).

¹⁸ Bkz: *el-Tefsir ve'l-Mufessirun*, c. 1, s. 152, 288, 363 ve c. 2, s. 321-323.

Kur'an'la tefsir, Kur'an'ı sünnetle tefsir, Kur'an'ı sahabi kavliyle tefsir ve Kur'an'ı tabiin kavliyle tefsiri rivayet tefsirin çeşitleri, buna mukabil edebi tefsir, fıkhi tefsir, kelami tefsir, felsefi tefsir, irfani tefsir -sembolik, sufi tefsir- işari tefsir, sosyal tefsir, ilmi tefsir ve kapsayıcı tefsiri de içtihadî tefsir olarak konumlandırmıştır.¹⁹

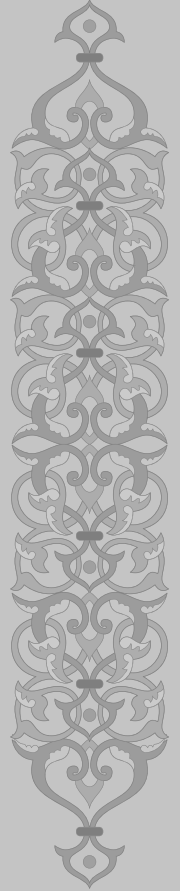
Bu kitapta tefsir ekolleri mutlak rivayet, mutlak bâtnî ve içtihadî olarak üç mektebe ayrılmıştır. İctihadi ekol de müfessirlerin içtihadındaki muhtelif eğilimlerine göre, rivayete dayalı içtihadî, Kur'an'ı Kur'an'la içtihadî, edebi içtihadî, ilmi içtihadî, kapsayıcı içtihadî ve bâtnî içtihadî ekoller biçiminde kategorilendirilmiştir. Sonra her ekol tanıtarak onun muhalif ve muvafıklarının delilleri incelenmiş, tefsirin metodolojisinin kaideleri gözönünde bulundurulurak her birinin güçlü ve zayıf noktaları teşhis edilerek en kuvvetli ekol belirlenmiştir. Bu kitabın önceki kitaplardan farklılığı, ekoller için yeni bir kategorilendirme sunarken²⁰, zikredilen kaynaklarda ortaya atılan bazı görüşleri eleştirip incelemesi ve her ekolün muhalif ve muvafıklarının delillerini zikredip ele almada çok daha kuşatıcı olmasıdır.²¹

¹⁹ *El-Tefsir ve'l-Müfessirin fi Sevbihî'l-Kaşib*, c. 2, s. 21-27, 349, 353.

²⁰ Mesela Kur'an'ı Kur'an'la tefsirin bazı kitaplarını değerlendiren bir kısmını rivayet tefsiri, başka bir kısmını da içtihadî tefsir içine almıştır. (Bkz: *el-Tefsir ve'l-Müfessirin fi Sevbihî'l-Kaşib*, c. 2, s. 22). Oysa hiç tereddütsüz Kur'an'ı Kur'an'la tefsir de içtihadî tefsirin bir bölümüdür. Kur'an'ı rivayetle tefsir de iki nazariyedir: Biri, Kur'an'ın manasını anlama ve açıklamada rivayette beyan edilen şeyle yetinmemiz gerektiğini ve tefsir için bir rivayetin gelmediği ayetleri tefsir etmenin caiz olmadığını söyleyen mutlak rivayet nazariyesi; diğeri ise taraftarlarının, ayetleri tefsirde herşeyden çok rivayetlerden yararlandığı, ama Kur'an'ın manasını anlamının yolunu buna münhasır görmediği, bunun yanı sıra Kur'an ayetleri, Arap şüri ve benzerlerinden de yardım aldığı rivayete dayalı içtihad nazariyesidir. Bu kitabın kategorilendirmesi -diğer kitapların aksine- bu iki teori arasında paylaştırılmıştır.

Aynı zamanda öteki kitaplarda mutlak bâtnî ekol -Kur'an'ın zâhirinin murad edilmediğini savunur ve Kur'an'ın hakikatini bâtına münhasır sayar- ile bâtnî içtihadî ekol -hem Kur'an'ın zâhirinin, hem de bâtnînin murad edildiğini savunur ve zâhiri anlamada içtihadı ilaveten bâtnî manayı zikri de doğal karşılar- birbirinden ayrılmamıştır. Fakat bu kitabın kategorilendirmesinde böyle bir ayrım yapılmıştır.

²¹ Örnek olarak, rivayet ekolünde Vesail sahibinin, Hadaik sahibinin ve Emin Esterabadi'nin bütün delilleri incelenmiş ve yirmiden fazla ayet ve seksenden

Tefsirleri tanıtmaya ve inceleme bahsinde de Goldziher, *Mezahibu't-Tefsiri'l-İslami* kitabında, rivayetle tefsir, akidenin ışığında tefsir, tasavvuf ışığında tefsir, dinî fırkalar ışığında tefsir, İslam medeniyeti ışığında tefsir gibi konular içinde Taberi'nin *Camiu'l-Beyan*'ı, Zemahşeri'nin *Keşşafı*, İbn Arabî'ye ait *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*'i, *Tefsiru Kummi*, *Tefsiru'l-Menar* gibi bazı tefsirlerin özelliklerini ele alıp incelemiştir.²² Fakat kitabın kategorilendirilmedeki sorunları bir yana, çok az sayıda tefsir, o da eksik biçimde ve fahiş hatalarla tanıtılmıştır.²³

Zehebi, *el-Tefsir ve'l-Müfessirun*'da kırktan fazla tefsir kitabını tanıtır incelemiştir. Fakat Şia'yı bidatçi fırka sayıp Şii tefsirleri reyle tefsir kısmına dahil etmiş ve sadece altı tefsir kitabının adını zikretmiştir.²⁴ İctihadi tefsirlerle ilgili tasnifi de tefsir ekolü

fazla rivayet ele alınmıştır. Halbuki diğer kitaplarda bu ekolün delilleri de taferruata incelenmiş değildir. Aynı şekilde Kur'an'ı Kur'an'la icthadi tefsir ekolünde, bu ekolün taraftarlarının bütün delilleri incelenmiştir.

²² Goldziher, Ignaz, *Mezahibu't-Tefsiri'l-İslami*, Çev: Dr. Abdulhalim Neccar, s. 365-373

²³ Bu kitabın hataları arasında, Şia'nın Kur'an-ı Kerim'le ilgili tavrını gerçeğe aykırı biçimde göstermesi de vardır. Bu kitapta belirtildiğine göre Şia her ne kadar mevcut Kur'an'ın sıhhatinden kuşku duyan ve onu dinî kaynaklardan saymayan kesimin görüşünü terkettiyse bile bir mezhep olarak ortaya çıktığından beri Osman'ın mushafının (mevcut Kur'an) Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve alihi) indirilmiş sahih Kur'an'a oranla fazlalıklar ve önemli değişiklikler taşıdığını, diğer taraftan da mühim bir kısmının ortadan kalktığını iddia etmiştir. Halbuki bilgi sahibi olanlar bilir ki hiçbir Şii muhakki, mevcut Kur'an'a itibar etmede ve onu dinî kaynak kabul saymada şüphe duymaz. Büyük Şii ulemanın pek çoğu, mevcut Kur'an'ın Allah Rasülü'ne (sallallahu aleyhi ve alihi) nazil olmuş ve Hazret'in ümmetine tilavet ettiği Kur'an'ın ta kendisi olduğunu, ona ne ilave yapıldığı, ne de ondan bir şey eksiltildiğini açıklıkla belirtmiştir. (Bkz: Marifet, Muhammed Hadi, *Siyasetu'l-Kur'an*, s. 43-71) Yine o, Hazret-i Fatma'nın (selamullahi aleyha) mushafını, Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve alihi) vefatından önce kızına verdiği mushaf olarak göstermiştir. (Bkz: a.g.e., s. 301) Oysa İmam Sadık'tan (aleyhisselam) nakledilmiş rivayete göre Hazret-i Fatma'nın (selamullahi aleyha) mushafı, Allah Rasülü'nün (sallallahu aleyhi ve alihi) rihletinden sonra bir meleğin ona beyan ettiği ve İmam Ali'nin (aleyhisselam) yazdığı mevzulardı. Bu mushaf Kur'an'dan başka bir şeydi. (Bkz: Kuleyni, Muhammed b. Yakub, *Usulü Kafi*, c. 1, s. 298, Bab fihi Zikri's-Sahife... ve Mushafi Fatma aleyha's-Selam, hadis 2) İmam Hasan Askerî'ye (aleyhisselam) ait *Mir'atu'l-Envar*'ı, *Mecmeu'l-Beyan*'ı, *Tefsiru Safi'iyi*, Şebber'in *Tefsiru'l-Kur'an*'ı ve Gunabadi'nin *Beyanu's-Saade'sini*

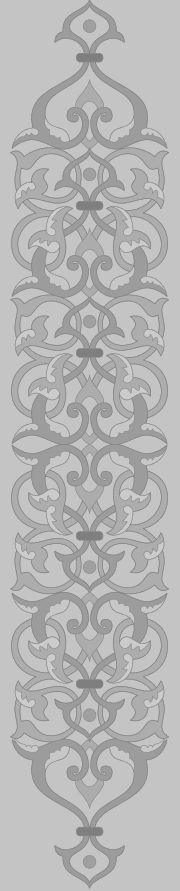
ve metoduna göre değil, müellifin akidesi ve mezhebine göre yapılmıştır. Bu yüzden *Tefsiru Safi* ve İmam Askerî'ye (a.s) ait tefsiri-îçihadi rivayet tefsiri olmasına ve Taberî'nin *Camiu'l-Beyan*'ı ile aynı safta yer alıp rivayet tefsir sayılmasına rağmen- müellif bunları Şia mezhebinden kabul ettiğinden "kötülenmiş reyle tefsir" arasına koymuş ve *Mecmeu'l-Beyan*'la aynı yerde anmıştır.

Bu sahadaki son kitap Muhammed Hadi Marifet'in *el-Tefsir ve'l-Müfessirun fi Sevbihî'l-Kaşib* adlı değerli eseridir. Zehebi'nin *el-Tefsir ve'l-Müfessirun*'unun bahisleriyle ilgili bu kitap, Zehebi'nin kitabını tashih etmesine ilaveten eklemeler de yapmış ve pek çok tefsir kitabını tanıtmıştır. Bu kitabın Şia tefsirlere özel bir ilgisi vardır ve yirmiden fazla Şii tefsiri tanıtmıştır. Şia tefsirlerden sekiz kitabı rivayet tefsiri, beş tefsiri kapsayıcı tefsir, yedi tefsiri edebi-sosyal tefsir altında ve dört kitabı meal tefsirler arasında zikretmiştir. Kitabın sahibi, ilmi bakımdan, muhakikçe ve insafli bir incelemeyle Zehebi'nin Şia'ya ve Şii tefsirlere karşı gazezkâr görüşlerine dikkat çekmiş ve onları eleştiriye tabi tutmuştur. Fakat bu araştırma başka bir bakışla, farklı bir bakış açısıyla ve daha dikkatli bir şekilde tefsir kaynaklarını incelemeye koyulmuştur. Örnek olarak, tefsirlerin, o kitapta yapıldığı şekliyle rivayet tefsiri ve içihadi tefsir olarak iki grupta tasnif edilmesi mantıklı ve doğru bir kategorilendirme değildir. Fakat içihadi tefsirlerin fıkhi tefsirler (ayatu'l-ahkâm), kapsayıcı tefsirler, modern çağın tefsirleri, edebi tefsirler, kelime anlamına dayalı tefsirler, müteşabihlere dair tefsirler, meal tefsirler, sufi ve ehl-i irfan²⁵ tefsirler şeklinde ayrılması bir tek kritere dayanmamaktadır ve tefsir ekolleri temelinde biçimlenmemiştir.²⁶

en önemli Şii tefsirler olarak saymıştır. (Zehebi, Muhammed Hüseyin, a.g.e., c. 1, s. 363 ve c. 2, s. 234-242) Halbuki malumat sahibi olanlar bilir ki bu tefsirler her şeyden önce en önemli Şii tefsirler değildir. Bilakis, mesela *Mir'atu'l-Envar* en önemli tefsir olmak bir yana, aslında tefsir kitabı bile değildir. İkincisi, Şia'nın, onun hiç incelemediği Şeyh Tusi'nin *Tıbyan*'ı ve Allame Tabatabaî'nin *el-Mizan*'ı gibi iki önemli tefsiri vardır.

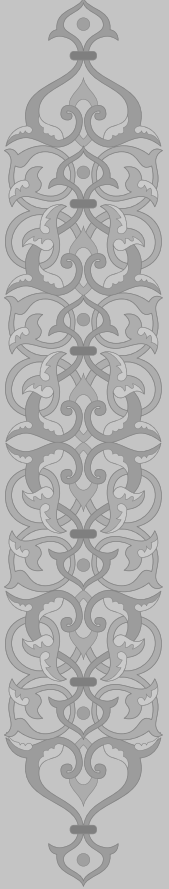
²⁵ Bkz: *el-Tefsir ve'l-Müfessirun fi Sevbihî'l-Kaşib*, c. 2, s. 19, 20 ve 352-587.

²⁶ Sözkonusu kitapta tefsirleri gruplar halinde kümelendirme tarzı da dikkatli biçimde uygulanmamıştır. Mesela *Kenzu'd-Dakaik* tefsirini hem rivayet tefsiri kitapları içine almış ve *Burhan* tefsiri ile *Nuru's-Sakaleyn* arasında saymış, hem de kapsayıcı tefsirlerden kabul etmiş ve *Tıbyan* ile *Mecmeu'l-Beyan* ara-

Yine mevcut çalışma, mantıksal bir düzene riayet etmekte ve belirlenmiş kriterlere dayalı ve nispeten kapsayıcı bir eleştiriyi içermektedir. Bu, zikredilen kitapta bazı konularda gerçekleşmemiş, başka bazı konularda ise genel olarak, özetle ve incelenmesizin uygulanmıştır.

Bir cümleyle, bu kitapta, önceki kaynakların ve kitapların hiçbirinde görülmeyen müfessirlerin hayatları ve metodları, Kur'an-ı Mecid'in tefsirlerini ve müfessirleri tanıma, Kur'an araştırmaları ve Farsça yazmış ilk müfessirler gibi meselelere, tenkide ve incelemelere yer verilmiştir.

sında zikretmiştir. (Bkz: a.g.e., s. 338-401) *Minhacu's-Sadikin*'i -içtihadî olmasına ve kapsayıcılığı *Kenzu'd-Dakaik* tefsirinden çok daha fazla bulunmasına rağmen- rivayet tefsiri kitapları arasında zikretmiş (Bkz: a.g.e., s. 346), kapsayıcı tefsirlerde saymamıştır.